

O NEKIM HAGIOGRAFSKIM MOTIVIMA U »ŽIVOTOPISU SPLITSKOG BISKUPA SV. ARNIRA«

Zoran LADIĆ, Zagreb

U prilogu se, na temelju raščlambe »Života sv. Arnira«, splitskog biskupa, razmatraju neki problemi iz srednjovjekovne pobožnosti. Iznose se neki od osnovnih motiva na koje nailazimo u djelima hagiografskog žanra, a koji su sadržani u »Životu sv. Arnira«, kao primjerice evanđeoski i apostolski život, »imitatio Christi«, čuda i relikvije svetaca, posredništvo sveca pred Bogom (»intercessor«). Također se, ukratko, razmatra mogući utjecaj svetačkih životopisa na tzv. pučku pobožnost. Kao usporedno tvorivo u raščlambi se rabi i »Kronika« Tome Arhidakona. »Život sv. Arnira« u potpunosti se, svojom strukturom, uklapa u srednjovjekovna europska djela hagiografskog žanra.

Prihvaćajući ocjenu povjesničarke E. Patlagean da su se raščlambe srednjovjekovnih hagiografskih djela, »vita« ili životopisa svetaca, pretežito svodile na »pokušaj da se utvrdi vrijeme pisanja djela i, ako je moguće, mjesto gdje je djelo napisano kako bi se iz njih izvukli topografski, ekonomski, društveni i povijesni podaci«¹, želja mi je da u ovom prilogu ukratko iznesem neke od motiva koji se pojavljuju u »Životopisu sv. Arnira«, a koji se odnose na problem vjere i pobožnosti u srednjovjekovnom društvu.

Ovaj se prilog temelji na raščlambi izdanja rukopisa »Životopis sv. Arnira«, napisanog u 19. stoljeću na hrvatskom jeziku i koji je prijepis nepoznatog srednjovjekovnog latinskog predloška.² Da je hrvatski prijevod »Života sv. Arnira« vjeran prijepis latinskog predloška pokazuje sadržaj i struktura koji se u cijelosti uklapaju u srednjovjekovni stil pisanja djela iz hagiografskog žanra. Osim toga, da je hrvatska inačica »Života« utemeljena na srednjovjekovnom predlošku potvrđuje i podudarnost pojedinih događaja opisanih u njemu s onima koje je opisao Toma Arhidakon u djelu *Historia Salonitana*. Konačno, neke epizode iz »Života« istovjetne su s njihovim prikazom što ih je u 15. stoljeću u kamenoj oltarnoj grobnici izradio Juraj Dalmatinac³. Hrvatskom rukopisu, Tomi Arhidakonu kao i Jurju

¹ E. PATLAGEAN, *Ancient Byzantine Hagiography and Social History*, u: St. Wilson, ed., *Saints and their Cults. Studies in Religious Sociology, Folklore and History*, Cambridge 1983., str. 101.

² *Legende i kronike*, uredili V. Gligo i H. Morović, Čakavski sabor, Split 1977., str. 125–142.

³ *Isto*, str. 143.

Dalmatincu kao predložak za rad služila je neka latinska verzija »Života« pa se stoga čini i opravdan metodološki pristup. Valja reći i nekoliko riječi o Tominom opisu biografije sv. Arnira, a koji će poslužiti kao tekst uz usporedbu s tekstem »Života«. Toma Arhidakon je u XXI. poglavlju svoga djela, nastavljajući izlaganje o životima pojedinih splitskih biskupa, iznio ukratko život splitskog biskupa sv. Arnira. No, budući da je cjelokupno Tomino djelo imalo drugu namjenu, to je i život sv. Arnira iznesen vrlo sažeto. Pri tome se u potpunosti izgubila struktura svojstvena životopisima, te je opis u potpunosti oslobođen hagiografskih motiva, kao primjerice čudesa i relikvija. Ipak se Toma pri opisu Arnirove osobe služio sličnom terminologijom kojom je nastojao istaknuti Arnirove vrline što će u ovom prilogu biti naznačeno.⁴

Autor je podijelio »Život« u tri osnovna dijela. U prvom dijelu, poslije uobičajene poučne formule preuzete kao citat iz Biblije, a u kojoj se iznosi sudbina Zakarije koji je bio kamenovan i tako umro, dakle isto kao i sv. Arnir, iznose se podaci o Arnirovom podrijetlu, društvenom položaju i navode se njegove osnovne vrline. Drugi dio posvećen je životu i djelu sv. Arnira kao biskupa i sveca. U trećem dijelu autor opisuje čuda koja su se desila poslije, ali pod utjecajem sv. Arnira, tzv. post mortem čuda.⁵

Iako autor izričito ne navodi podatke o podrijetlu sv. Arnira niti iz kojeg je bio društvenog staleža,⁶ poznato je da je potjecao iz ugledne plemićke obitelji koja je živjela u Romagni u Italiji što je umnogome utjecalo da kasnije bude izabran za biskupa.⁷ Autor prikazuje Arnira kao učenu osobu, redovnika reda sv. Benedikta, te ističe njegove vrline. Kao biskup u gradu Cagli »vlada Arnir ... veće od dvadeset godišć velikim razumom i svetošću«, a kada je bio određen za splitskog biskupa papa ga odabire kao čovjeka »kojega dobro znadiše izvrstnost«⁸. Kasnije u »Životu« autor mu pridodaje nove vrline prikazujući ga kao čovjeka koji vodi evanđeoski i apostolski život (»vita evangelica et apostolica«), što je u to vrijeme, kada se askeza smatrala jedinim putem postizanja savršenstva, smatrano prakticiranjem najviših kršćanskih načela. Autor se, kako bi još više istaknuo Amirovu svetost, koristi i motivom tzv. »imitatio Christi« koji upravo tijekom 11. i 12. stoljeća doživljava svoju renesansu i postaje privlačan kao u vrijeme ranog kršćanstva⁹. Arnir je

⁴ Toma ARHIDAKON, *Kronika*, preveo i uredio V. Rismondo, Čakavski sabor, Split 1977., str. 65–69.

⁵ Koliko je ovo djelo svojom strukturom blisko ostalim hagiografskim djelima srednjeg vijeka pokazuje i raščlamba američkog povjesničara M. Goodicha. On je, raščlanjujući živote toga vremena, uočio da su pisci hagiografskih djela obično dijelili živote u dva dijela opisujući subjektov život i čuda, ponekad dodajući i posebno poglavlje posvećeno »post mortem« čudima svetaca. M. GOODICH, *Vita Perfecta: The Ideal of Sainthood in the Thirteenth Century*, Stuttgart 1982., str. 65.

⁶ »... ni u komu mistu, ni od koje varsti roditelja«. *Legende i kronike*, str. 136.

⁷ Kao mladić bio je redovnikom u Fonte Avellani. Godine 1156. izabran je za biskupa grada Caglia u Italiji. Splitskim je biskupom postao 1175. godine. Imao je važnu ulogu na sinodu održanom u Splitu godine 1177./78. gdje je pokušao urediti crkvene prilike u biskupiji. Ubijen je godine 1180. prigodom sukoba s članovima plemena (»generatio«) Kačića, pokušavajući izboriti povrat nekih zemalja u posjed Splitske biskupije. Pokopan je u crkvi sv. Benedikta u blizini Splita. Godine 1690. papa Aleksandar VIII. proglasio ga je suzaštitnikom (»copatronus«) Splitske biskupije. Blagdan sv. Arnira slavi se 4. i 8. kolovoza (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1979., str. 131–132.).

⁸ *Legende i kronike*, str. 136.

⁹ G. KLANICZAY, *The Uses of Supernatural Power. The Transformation of Popular Religion in Medieval and Early Modern Europe*, Princeton, 1990., str. 96–97.

opisan kao čovjek koji »nastojao napridku od duš sebi pridanih, karajući grihe, nutkajući na kriposti, stanovit uzdržati i braniti pravi crkvene, milostiv i blag s'ubozima, ponnjiv u svemu ugoditi Bogu i ispuniti dužnosti svoga brimena.«¹⁰ Isticanje kršćanskih vrлина temeljni je motiv svakog životopisa, a u to vrijeme svojstveno je za gotovo svako djelo. Spomenimo ovdje kao primjer »Život sv. Vaclava« u kojem se taj češki srednjovjekovni vladar opisuje riječima: »Fidelis namque erat et sapiens, et verax in sermone, et iustus in iudicio.«¹¹ Inače, o Arnirovom nastojanju da učvrsti čudoređe vjernika i svećenstva, kao i položaj Crkve u Splitu piše i Toma Arhiđakon: »A započeo je s mnogo razboritosti upravljati crkvom, popravljati klerike, narod korisnim poukama poučavati, bogatstva crkve budnim nastojanjem povećavati.«¹² Očita je autorova namjera da prikaže Arnira kao idealan kulturni tip unutar kršćanske zajednice koji bi trebao biti primjer prakticiranog kršćanstva njegovim sugrađanima i čitateljima.

Kao i u većini hagiografskih djela osobitu pozornost i veći dio teksta pisac pridaje opisu svečeve smrti. Obično su to uopćeni dijelovi iz kojih je teško razlučiti povijesnu pozadinu. Arnirova smrt je, nasuprot tome, opisana u sklopu istinitih povijesnih događaja čija je jezgra u sukobu između članova plemena (»generatio«) Kačića koji su oveli i prisvajali neke zemlje koje su pripadale Splitskoj biskupiji. Koristeći se tim događajem, autor je želio potvrditi ulogu sv. Arnira u obrani prava splitske crkve kao i njegovu odanost Rimu i kršćanstvu. Na taj je način autor riješio još jedan problem, tj. Arnirovim kršćanskim vrlinama i njegovoj svetosti za života udario je i pečat mučeništva. Na nekoliko mjesta u »Životu« autor ističe Arnirovu odanost Rimskoj crkvi pa tako navodi da »biaše Arnir muž stanovit i hrabren za uzdržati i braniti pravi crkvene« te nagovještava njegovu mučeničku smrt riječima: »za koje pripravan staše istu smrt podniti.«¹³ Isticanje Arnirovog legitimističkog odnosa prema Rimu treba, donekle, shvatiti kao piščevu reakciju na dalmatinsko zemljopisno okruženje u kojem su bili pripadnici Crkve bosanske – bosanski krstjani i koji su, kao što je poznato, imali određenih uspjeha među gradskim stanovništvom dalmatinskih komuna.¹⁴ Toma Arhiđakon također nije propustio spomenuti ovu vrlinu sv. Arnira te kaže da je »Arnir bio čovjek veoma ustrajan i neustrašiv i nije trpio da ista propadne od prava i imutka crkve«,¹⁵ iako se on ovim motivom koristi više za dokazivanje prava splitske crkve na primat u Dalmaciji. Prikaz Arnira kao mučenika jako podsjeća na prikaze kraljeva-mučenika koji su svoj život polagali za učvršćenje kršćanstva u vrijeme kada je proces kristijanizacije u rubnim dijelovima Europe bio u začecima (od 8. do 10. stoljeća). Motiv praštanja ubojicama vrlo se često pojavljuje u srednjovjekovnim životopisima. Sv.

¹⁰ *Legende i kronike*, str. 137.

¹¹ *Vita sancti Venceslai*, str. 183.

¹² Toma ARHIĐAKON, *Kronika*, str. 66.

¹³ *Legende i kronike*, str. 138.

¹⁴ Toma Arhiđakon spominje dvojicu bosanskih heretika, braću Mateja i Aristodija, koji su živjeli u Zadru potkraj 12. i početkom 13. stoljeća. Osim toga, Toma napominje da su se Zadranici zarazili herezom, te da su »svi otmjeniji i bolji građani primali i zaštićivali heretike«. Prema: N. KLAJČ – I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976., str. 180, 459.

¹⁵ Toma ARHIĐAKON, *Kronika*, str. 68.

Arnir, kao npr. i ugarski kralj Stjepan, moli Boga, u posljednjim trenucima života, da oprostí njegovim ubojicama grijeh koji su počinili. Kako bi što jače istaknuo suprotnost između sv. Arnira i njegovih ubojica pisac ih naziva »tamnjacima« obuzetim »diavaoskom srdžbom« dok je Arnir istodobno bio »užgan u ljubavi svoga Boga«¹⁶.

Gotovo u svim srednjovjekovnim životopisima jedan od osnovnih dijelova čine opisi čuda počinjenih od svetaca. Prema određenim zajedničkim osobinama moguće je čuda podijeliti u nekoliko skupina. Najprije, čuda se, kako ih opisuju životopisi, događaju za života sveca i poslije njegove smrti, tzv. post mortem. Čuda koja su se dešavala poslije smrti pojedinog sveca mogla su biti osobna, mogla su biti počinjena na mjestu svečeve smrti ili na mjestu gdje je pokopan, a nadnaravne moći imale su i relikvije tj. dijelovi tijela ili pojedini predmeti vezani uz svečev život.

Nastavljajući pisanje »Života«, a u želji da odstrani svaku sumnju u Arnirovu svetost, autor navodi primjere u kojima se izrazila svečeva nadnaravna moć poslije smrti. Time nastoji pokazati da je svetac svojim asketskim načinom života postigao dokinuće granice koja dijeli svijet živih od svijeta mrtvih, ali i da njegova aktivna uloga kao i misija u zajednici u kojoj je biskupovao ne prestaju tjelesnom smrću. Čuda koja je »post mortem« učinio sv. Arnir mogu se podijeliti, prema sadržaju, u tri osnovne skupine. U prvoj su skupini čuda počinjena protiv ubojica i drugih osoba koje nisu vjerovala u njegovu svetost. Tako su ubojice sv. Arnira bile na različite načine ubijeni (obješeni, utopljeni ili umrli od gladi) »tako da poginuvši svih, ne osta od njih nikogare«¹⁷. U drugu skupinu ulaze čuda počinjena za dobrobit svih onih koji nisu sumnjali u svetost Arnirovu, a u treću skupinu čuda čija je namjena samo da potvrde i učvrste Arnirovu svetost. Važno je ovdje napomenuti, kasnije će to biti obrazloženo, da autor jasno pokazuje da izvorište čuda nije u samom Arniru već se kroz njega izražava Božja pravednost ili milost. Posljednju skupinu čuda najbolje ilustriraju ona počinjena u trenutku njegove smrti. Tako je na mjestu na kojem je umro počela teći ljekovita voda koja je liječila od tjelesnih i duševnih bolesti.¹⁸ Nije teško u ovom mjestu prepoznati jedno od tzv. »loca sanctorum« – svetih i »privilegiranih mjesta gdje se susreću suprotni polovi Raja i Zemlje«¹⁹. Ta mjesta se, kao vrlo česti motiv, susreću u srednjovjekovnim hagiografskim djelima. Njihova uporaba u životima svetaca zapravo je odraz njihove proširenosti diljem cijele Europe. Vrlo su često ta sveta mjesta postajala i mjesta štovanja kulta pojedinih svetaca. Na prostoru Europe postojala je mreža takvih mjesta koja su postajala hodočasnička središta lokalnog tipa (kao što je, uostalom, i ovdje slučaj), regionalnog značenja (kao primjerice mjesto Ilok u Slavoniji gdje je pokopan sv. Ivan Kapistranski) ili internacionalnog značenja (primjerice Santiago de Compostela, Assisi, sv. Antun u Vienni). Život sv. Arnira sadrži još neke hagiografske motive. Tako se sv. Arnir prikazuje u životopisu kao »intercessor« ili zagovornik ljudi pred Bogom bez čijeg

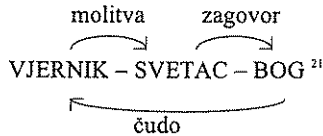
¹⁶ *Legende i kronike*, str. 139.

¹⁷ *Isto*, str. 141.

¹⁸ »Ovoj vodi, po dostojanstvu svetoga Arnira, bijaše udijena od Boga kripost za ozdravljenje betežne, tako da kojigodir zadržan od koje nemoći, nje napivši se, i bogoljubno i ufano zazvavši ime svetoga Arnira i njegovu pomoć, ali ostaje olakšan ali posve ozdravljen«, *Isto*, str. 141.

¹⁹ P. BROWN, *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago 1981., str. 10.

zagovora se ne može očekivati čudesno ozdravljenje. Isto tako, bez zazivanja njegova imena ne može se očekivati ispunjenje molitve²⁰. Hagiograf je tako želio istaknuti da se čudesno ozdravljenje ne postiže svečevim nadnaravnim moćima već je ono dano čovjeku od Boga nakon svečeva posredovanja. Tako dobivamo shemu:



Na kraju, dodajmo da je autor, uza sve navedene motive, naznačio i važnost relikvija (moći) tj. tijela, dijelova tijela ili pojedinih predmeta vezanih uz svečev život, unijevši u »Život« značajnu zgodu s otiscima svečevih koljena u kamenu. Prvi izraz osobitog odnosa Boga i sveca jest to čudo koje se desilo na samom rubu prijelaza iz života u smrt: »bilizi od obedviu njegovih kolinih ostaše utišteni na kamenu, varhu kojega on, pavši na kolina, za svoje uboice molitvu učini«²². U skladu je sa srednjovjekovnom pobožnošću postupak koji su zatim učinili Splitsani kada su taj kamen, vjerujući u njegovu nadnaravnu moć, prenijeli u crkvu sv. Benedikta iznad oltara posvećenog sv. Arniru. Kažimo, konačno, da je to bio, promatrano očima srednjovjekovnog čovjeka, iznimno vrijedan dar u vrijeme kada su relikvije imale svoju cijenu i kada je trgovina relikvijama, osobito u Rimu i Jeruzalemu, bila vrlo unosan posao²³.

Zusammenfassung

In diesem Beitrag werden einige Probleme aus der mittelalterlichen Frömmigkeit aufgrund der Analyse des »Lebens des hl. Arnir«, Bischofs von Split, behandelt. Erläutert werden mehrere Grundmotive denen man in den hagiographischen Werken begegnet, und die im »Leben des hl. Arnir« vorkommen. Es sind z.B. evangelisches und apostolisches Leben, »imitatio Christi«, Wunder und Reliquien, die Vermittlerrolle der Heiligen vor Gott (»intercessor«). Es wird auch der mögliche Einfluß der Hagiographie auf die Volksfrömmigkeit kurz untersucht. Als Vergleichsmaterial für die Analyse wird auch die »Kronika« des Thomas Archidiacons einbezogen. Nach seiner inneren Struktur gehört »Das Leben des hl. Arnir« durchaus der europäischen mittelalterlichen Hagiographie.

²⁰ Vidi bilj. 18.

²¹ Kao zagovornik ljudi pred Bogom opisan je sv. Vaclav u već spomenutom životopisu riječima: »Domine Deus per merita et orationes beati Uendeslavi adiura nos«. (*Vita sancti Venceslai*, str. 188.).

²² *Legende i kronike*, str. 139.

²³ Na primjere kupnje relikvija svetaca nailazimo i u našim srednjovjekovnim izvorima. Tako godine 1433. nekoliko plemića i svećenika iz srednjovjekovne Slavonije moli odobrenje od pape Eugena IV. da kupe relikvije pojedinih svetaca kako bi ih prenijeli u župne crkve u mjestima iz kojih su bili podrijetlom. Vidi: A. LUKINOVIĆ, *Povijesni spomenici Zagrebačke nadbiskupije*, sv. VI, 1421.–1440., Zagreb 1994., str. 366–374.